

KÄÄNTÄMINEN KIELTENOPETUKSESSA

Rune Ingo
Vaasan korkeakoulu

In language teaching, translation has by tradition been used in two different ways: as a teaching method and as a test for language skills. Some decades ago an attitude of criticism arose against the use of translation for these purposes. The article deals with both the disadvantages and advantages of using translations in language teaching by comparing translation with other forms of teaching and testing. The conclusion is that there is no perfect teaching nor testing method, but that various forms must still be used to complete one another. Thus translation has proved to be an important, perhaps even one of the most efficient methods of teaching and testing language skills.

Kieltenopetuksessa kääntämistä on vanhastaan käytetty kahdella tavalla: toisaalta opetuksen välineenä, toisaalta hankittujen kielitaitojen testausmenetelmänä. Tarkoitukseni on seuraavassa pohtia käännosten käyttöön liittyviä etuja ja haittoja sekä suhteuttaa nämä muiden opetus- ja testausmuotojen etuihin ja haittoihin. Esitys ei perustu varta vasten koottuun empiiriseen aineistoon vaan pitkäaikaiseen opettajankokemukseen ja tilanteen seurantaan.

1. Kääntäminen opetusvälineenä

Perinteinen kieltenopetus on suurimmaksi osaksi ollut deduktiivista opetusta, missä kieliopin säännöt korostuneesti tulevat ensin ja esimerkit vasta niiden jälkeen. Kuvaaan kuuluu vahvan kieliopin korostamisen lisäksi toisena varsinaisena työvälineenä nimenomaan kääntäminen. Näiden pääainestensa mukaan tätä kieltenopetuksen muotoa on yleensä nimitetty "kielioppi - käänнос" -metodiksi.

Tätä opetusmetodia, jolla on erittäin vanhat perinteet, ruvettiin joitakin vuosikymmeniä sitten voimakkaasti arvostelemaan. Kritiikki kohdistui sekä kielioppiin, jonka hallinta ei sinänsä ole tae todellisista kielitaidoista juuri teoreettisuuden johdosta, että kääntämiseen, jonka mm. väitettiin synnyttävän erheellisiä peilikuvakäsityksiä kielistä ja niiden suhteista toisiinsa. Siksi siirryttiin induktiivisvaltaiseen opetustapaan, joka mahdoli-

simman paljon välttää sääntöjä ja tähtää suoraan kieli-taitoihin. Kääntämisestä tuli samalla melkein paha sana, ja käännöksen keskeisen paikan siihenastisessa kielenopetuksessa ottivat ymmärtämis- ja keskusteluharjoitukset, aineenkirjoitus ym. vastaavat harjoitusmuodot. Uuden "luonnonmenetelmän" lähtökohtana on se, ettei lapsikaan oppiessaan äidinkieltä saa mitään sääntöjä tuekseen, vaan hän pääsee vasta vähitellen selville kielen säännönmukaisuuksista. Aivan samaan tapaan induktion pitää toimia kielenopetuksessa. Pieni lapsi ei myöskään käännä mitään oppiessaan äidinkieltä, näin ollen kääntäminen tämän käsityksen mukaan ei myöskään elimellisenä osana voi kuulua kielenopetukseen.

Kielioppia ja kääntämistä karttavan kielenopetusmenetelmän hyvinä puolina voi kieltämättä pitää sitä tosiasiaa, että se todellakin antaa oppilaille aktiivisempia kielitaitoja kuin vanha kielioppivoittoinen opetus. Etuna voi pitää sitäkin, että se antaa oppilaille kyvyn tulla hyvin toimeen suhteellisen pienenkin sanavaraston turvin. Nämä uuden opetusmetodin antamat edut saavutetaan kuitenkin hinnalla, jota monet syystäkin pitävät liian kalliina: Metodi antaa varsin heikon lähtökohdan syvemmälle kielen olemuksen ymmärtämiselle ja myöhemmille kielen jatko-opinnoille. Oppilaan sanavarasto jää helposti pieneksi, ja kun opetus luonnostaan on hidasta, on olemassa melkoinen vaara, että kehitysvuosien parasta oppimisaikaa menee hukkaan.

Niinpä kielioppi ja kääntäminen ovat taas viime aikoina alkaneet saada enemmän positiivista huomiota osakseen pedagogien ja didaktikkojen piirissä. Ne ovatkin nyt saamassa kielenopetuksessa niille kuuluvan paikan muiden opetusmenetelmien joukossa, eivät siis enää yksinomaisina opetuskeinoina vaan arvokkaina ja tehokkaina elementteinä monipuolisessa opetuksessa.

Seuraavassa tarkastelemme hieman lähemmin, mitä kääntämisellä on annettavanaan kielenopetuksessa ja miksi käännöstaitoa on jo kouluasteella syytä harjoitella.

- 1) Oikein toteutettuna kääntäminen on omiaan herättämään oppilaiden kiinnostuksen kyseessä olevien kielten kontrastiiviseen vertailuun, koska se varsin konkreettisesti ja onnistuneesti valaisee kielten rakenne-eroja. Jotta näin olisi asian laita, kääntämisen tavoitteena täytyy olla nimenomaan *vapaa käännös eli joustokäännös*, jota tarvittaessa verrataan

foneettiseen, morfeemeittaiseen ja muihin käännöksiin. Tällöin on aina ensiarvoisen tärkeää korostaa sitä, että ainoastaan vapaa käännös 1. joustokäännös on käyttökelpoinen käännösvastine jollekin löhtötekstin jaksolle todellisessa käännöstyössä. Samalla on syytä välttää parafrastisia käännöksiä, koska ne vaikeuttavat selkeän kuvan saamista todellisista kielten rakenne-eroista.

"Kielioppi - käännös" -metodilla tehdyn käännöksen huonomaineisuus johtuu ymmärtääkseni - paitsi koko metodin yksipuolisuudesta - suureksi osaksi siitä, että kääntäminen useimmiten muodostui sana sanalta eteneväksi tietokontrolliksi, jonka pääasiallinen tarkoitus ei ollut hyvän käännöksen aikaansaaminen vaan lähinnä sanojen kuulustelu.

- 2) Kääntäminen sekä laajentaa että aktivoi oppilaiden sanavarastoa. Muuten hyödyllisissä ja kaikin puolin suositeltavissa vapaan aineen kirjoituksissa ja keskusteluharjoituksissa on se vaara, että kukin oppilas koko ajan tyytyy omaan pienehköön sanavarastoonsa, omaan mikrokieleensä. Kääntäminen sen sijaan pakottaa oppilaat tutustumaan uusiin sanoihin, käyttämään sanoja, joita he eivät itse omaaloitteisesti tulisi käyttäneeksi, koska teksti edustaa usein sellaisia aloja, jotka eivät ole kovin tuttuja koululaiselle. Tutustuminen suhteelliseen laajaan sanastoon aktiivisella tavalla on erittäin tärkeää viimeistään myöhemmässä kouluiässä, jolloin oppilaiden mekaaninen muisti vielä on terävimmillään ja sanojen oppiminen vielä sujuu vaivattomasti. Jotta käännöksen sanastoa rikastuttava vaikutus pääsisi oikeuksiinsa, olisi mahdollisimman aikaisessa vaiheessa kiinnitettävä huomiota myös äidinkielestä vieraaseen kieleen tapahtuvaan kääntämiseen muulloinkin kuin kokeissa.
- 3) Käännös on erittäin helposti toteutettava opetuksen muoto, jossa oppilas saa valmiiksi aineksen, valmiit ajatukset, joista lähteä liikkeelle. Ainainen aineenkirjoitus tyhjentää nopeasti oppilaiden mielikuvituksen, kun sitä esiintyy paitsi äidinkielessä myös vieraisissa kielissä. Tämän lisäksi käännösten korjaaminen ja arvosteleminen johdonmukaisesti ja oikeudenmukaisesti on suhteellisen helppoa.

- 4) Jos jätämme sivuun didaktiset näkökohdat ja pidämme silmällä käytännön tarpeita, joudumme toteamaan, että varsinkin kaksikielisessä maassamme *käännöstaito sinänsä on erittäin tarpeellinen ja arvokas taito*. Jokapäiväisessä elämässä, työpaikoilla, virastoissa, seuraelämässä jne. tulee eteen tilanteita, missä jonkinlainen käännöskokemus on hyvä olemassa, puhumattakaan kuntien ja valtion viranhaltijoilta vaadittavista virallisista kielikokeista ja valantehneiden kielenkääntäjien kokeista.

Ei käännöstaitokaan synny itsestään, ilman koulutusta ja harjoitusta, eikä kahta kieltä hyvin hallitseva henkilö - ei edes kaksikielinen - automaattisesti ole hyvä kääntäjä. Käännöstaitoa on harjoitettava, ja sen perusta sopii laskea koulussa, missä siitä on laajempaakin hyötyä.

Voimme siis todeta käännöksen olevan sekä hyödyllinen opetusmuoto että tarpeellinen taito, jonka asemaa kouluissamme tilapäiset muotivirtaukset eivät saisi liiaksi horjuttaa. "Kielioppi - käännös" -menetelmään kohdistuneelle kritiikille löytyy kylläkin asiallisia argumentteja, mutta kuten niin monta kertaa aikaisemmin siirryttiin tässäkin tapauksessa äärimmäisyydestä toiseen.

2. Käännös kielitaitojen arviointimenetelmänä

Käännös on paitsi perinteisimpiä kieltenopetuksen välineitä myös vanhimpia kielitaitojen arviointimenetelmiä sekä kouluopetuksessa että muissa tilanteissa, missä jonkun henkilön kielitaidot halutaan mitata. Käännöksen arvoa kielitaitojen mittarina ei tietenkään "kielioppikäännös" -metodin valtakaudella asetettu kyseenalaiseksi. Kieltenopetuksen menetelmien kehityksen myötä on sen sijaan yhä useammin ruvettu arvostelemaan käännöksen käyttöä kielitaitotestinä.

Ensiksi on tietenkin todettava, ettei ole mielekäästä oppilailta edellyttää ja vaatia sellaisia kielitaitoja, joita ei heille ole systemaattisesti opetettu. Käännöstä on siis tässä valossa syytä käyttää kokeissa samoissa suhteissa kuin itse opetuksessakin. Lisäksi on muistettava, ettei kielitaito välttämättä ole samaa kuin käännöstaito. Kielitaito on yhden tai useamman kielen rakenteen ja ilmaisuvarojen hallintaa, kun taas käännöstaito kahden tai

useamman kielen välisenä sillanrakentamisena lisäksi vaatii kykyä suhteuttaa kahden kielen rakenteet, ilmaisuvarat, kielenkäyttönormit, kulttuuritaustat jne. toisiinsa. Käännöstaito on näin ollen suureksi osaksi kääntäjän ammattitaitoa, johon yhtyy erinomainen käännöskielten hallinta. Sen sijaan ihmisten välinen jokapäiväinen viestintä toimii yleensä tyydyttävästi jo vieraan kielen hallinnan alemmilla tasoilla. Näin ollen on ilmeistä, että kaikissa suhteissa moitteettoman käännöksen tuottaminen on monissa koulutus-tilanteissa liian jyrkkä vaatimus.

Käännöksen käyttöä kielitotestinä mutkistaa osaltaan myös se tosiasia, että käännöskoe aina mittaa jossakin määrin kahden kielen kielitaidot. Toisena kielenä on tietenkin aina mukana äidinkieli, jonka hyvä tai huono hallinta myös tulee vaikuttaneeksi lopputulokseen. Tämä pätee erityisesti äidinkieleen päin suoritettavissa käännöksissä, mutta äidinkielen taitojen heikkouden aiheuttama puutteellinen lähtökielen analyysi voi tietenkin heikentää myös kääntämistä vieraaseen kieleen. Vieraan kielen taitoja arvioidaan käännöksen avulla siis äidinkielen kautta.

Onko yllä esitettyjen vaikeuksien perusteella sitten tuomittava kääntäminen käyttökelvottomaksi (kirjallisten) kielitaitojen testimuotona? Vastaus ei ole aivan yksinkertainen, ja sen antaminen edellyttää tietenkin muiden, kilpailevien ja täydentävien kielitestien tuntemista. Seuraavassa tärkeimpien kirjallisten testien luettelo, jossa myös on lyhyitä kommentteja niidenkin käyttöön liittyvistä vaikeuksista:

- 1) Vapaat kirjoitustehtävät, jotka voivat olla perinteisiä aineita tai kuvien, piirrosten tai sisältökuvauksen pohjalta laadittuja. (Mittaavat paitsi kielitaitoja myös erityisiä kirjallisia kykyjä, asiantietoja, yleissivistystä, mielikuvitusta jne.).
- 2) Ohjatut kirjoitustehtävät, esim. ilmoituksen tai sanomalehti-artikkelin laatiminen, kirjeeseen vastaaminen. (Edellyttävät toimittajan, sihteerin ammattitaitoa).
- 3) Tekstin muokkaus ja muuntelu, esim. tyyli-lajin muuttaminen, muokkaus uudelle lukijakunnalle, tekstin tiivistäminen, jne. (Vaatimustaso on jo vaativien käännöskokeiden luokkaa!).
- 4) Tekstin editointi, esim. tarpeettomien sanojen poisto, tarvittavien sanojen lisäys, virkkeiden järjestely kunnolliseksi tekstiksi jne. (Huono teksti saattaa muodostua esikuvaksi).
- 5) Monivalintakysymykset, avoimet kysymykset tai oikein-väärin -kysymykset tekstin perusteella. (Testien laatiminen hankalaa ja

aikaa vievää tarvittavien kysymysten runsauden takia; järkevien "harhauttajien" löytäminen aikaa vievää, jne.).

- 6) Ekstensiivisen tekstinymmärtämisen testit, jolloin lyhyen tutustumisen jälkeen vastataan (monivalinta)kysymyksiin. (Eivät sovi hitaasti ja perusteellisesti työskenteleville oppilaille).
- 7) Karttojen, taulukkojen, kaavioiden jne. ymmärtäminen ja niiden selostaminen. (Ei mittaa vain kielitaitoja).
- 8) Aukkotestit, jolloin testattava täyttää tekstiin jätettyjä aukkoja. (Testaavatko todella sitä mitä halutaan? Korjaus odotettua vaikeampaa, kun aukkoihin varsin usein sopii mitä yllättävimpiä ehdotuksia).

Joudumme siis toteamaan, että kielitaitojen luotettava testaaminen ja mittaaminen näin monen tuhannen vuoden kieltenopetuksen jälkeen edelleenkin on yllättävän pulmallinen tehtävä. Mikään yllä mainituista menetelmistä ei yksin riitä kirjallisen kielitaidon monipuoliseen testaamiseen, vaan erilaiset koemuodot täydentävät toisiaan. Tällaisessa seurassa ei kääntämisenkään heikkouksistaan huolimatta tarvitse hävetä, vaan sitä voidaan yhä pitää varteenotettavana kielitaitojen testausmuotona. Kääntämisellä on testausmuotona lisäksi monta etua:

- kääntäminen testaa (normaalioloissa) kielitaidot monella tasolla (oikeinkirjoitus, morfologia, syntaksi, sanasto, teksti, pragmatiikka)
- käännettävä teksti antaa valmiin kognitiivisen verkoston ilmaistavaksi kohdekielellä
- käännettävä teksti antaa lähtökielen sanat omassa kotekstissaan, jolloin niiden merkitys on mahdollisimman yksiselitteinen
- kääntämällä äidinkieleen voidaan mitata vieraskielisen tekstin ymmärtämiskyky, passiivinen kielitaito
- kääntämällä vieraaseen kieleen voidaan mitata aktiivinen kielitaito
- kääntäminen ei ole keinotekoisesti luotu epätodellinen kielenkäyttötilanne kuten monet muut testit

Jotta käännoستهتävä olisi mahdollisimman tehokas testausmuoto, on kuitenkin aina syytä sopeuttaa se tai sen korjaamistapa kulloiseenkin testaus tilanteeseen.

Käännoستهتstin vaikein muoto on se, missä edellytetään kääntäjältä

moitteettomia ratkaisuja kaikilla kielen tasoilla sekä tarkkaa kielen variaatioiden ja tyylliseikkojen huomioon ottamista. Tällöin vaaditaan siis testattavalta käännöskielten täydellistä hallintaa ja samalla melkoisesti myös kääntäjän ammattitaitoa. Suurin piirtein tätä vaatimustasoa ylläpidetään Suomessa toisen kotimaisen kielen täydellisen hallinnan osoittamiseksi järjestettyjen virallisten kielikokeiden käännösosuuksissa sekä valantehneiden kielenkääntäjien käännöskokeissa. Lopullisen vaatimustason ratkaisee tietenkin itse arvostelutapa, ts. se, miten paljon virheitä - jos lainkaan - sallitaan. Juuri arvosteluasteikon erilaisuus erottaa esimerkiksi ylioppilaskirjoitusten käännösten vaatimustaso yllä mainituista kokeista.

Koulumiljöössä voidaan tarpeen mukaan tinkiä vaatimuksista usealla tavalla. Tekstin vaikeusaste - niin suhteellinen käsite kuin se onkin - voidaan sopeuttaa testattavien taitojen mukaan myös esimerkiksi siten, etteivät kaikki kielen tasot vaadi huomiota osakseen. Niinpä kouluoloissa on yleensä mahdollista jättää pragmaattiset asiat sivuun ja keskittyä morfologiseen, syntaktiseen tai sanastolliseen puoleen. Kun halutaan testata morfologian tai syntaksin yleistä hallintaa tai tiettyä asiaa, tämä tapahtuu parhaiten siten, että sanatason vaikeudet poistetaan antamalla vaikeat sanat tai keskittämällä sanasto sovittuun tekstijakson sanastoon, jne. Käännöstehtävät voi myös helpottaa tai kohdistaa siten, että tehtävänä on vain lähtötekstin tiettyjen virkkeiden, lauseiden, rakenteiden tai sanojen kääntäminen.